

АРХІТЕКТОНІКА ПРОМОВ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ У ТВОРІ Т. ЛІВІЯ «ІСТОРІЯ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2(56)

УДК 811.124'38:94(37)

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.\(56\).224-231](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.(56).224-231)

Швед Е. Архітектоніка промов історичних осіб у творі Т. Лівія «Історія»: кількість бібліографічних джерел – 18; мова українська.

Анотація. Останні десятиліття характеризуються посиленням уваги науковців до проблем лінгвостилістики, що черпає свої витoki з античної риторики. Метою аналізу у запропонованій статті є комплексне дослідження специфіки архітектоніки промов історичних персоналій, їх композиції, що теж є предметом стилістики. Предмет дослідження – промови історичних осіб, які відомий римський історіограф та ритор за покликанням вводить у свій фундаментальний твір «*Ab urbe condita*». Самі промови є цінним історичним джерелом та зразками античного ораторського мистецтва. Актуальність дослідження полягає у тому, що у вітчизняній науці тематика архітектоніки промов досліджена ще не в достатній мірі; промови першої декади твору у цьому плані ще не були піддані системному аналізу. У статті розглянуто мистецтво проектування промов Т. Лівієм. Дослідження засвідчує, що серед промов переважають дорадчі, у яких мова йде про перемир'я, захист вітчизни, війну, зрівняння у правах патриціїв та плебеїв. У тексті першої декади твору дві судові промови: звинувачувальна (*accusatio*) та промова на захист (*defensio*). Автор добре усвідомлює важливу роль у мистецтві переконання зачинів промов, тому будує їх відповідно до теорії Цицерона, що передбачає налаштування слухачів на прихильність, виклад фактів та повідомлення суті справи. Дослідження дало можливість простежити еволюцію майстерності побудови зачинів, – якщо зачини перших книг містять лише якийсь один елемент вступу, то починаючи з промов кінця третьої книги автор дотримується уже двох, а то й трьох ціцеронівських вимог. Лівій добре усвідомлює, що промова не матиме успіху, якщо мовець не завоює прихильності аудиторії, розпочинає промови з того, що близьке та зрозуміле слухачам. Як засвідчує спостереження, найзначніша частка аргументів припадає на основну частину промови (*argumentatio*), яка в свою чергу поділяється на дві підчастини: пояснення та переконання. Лівій добре усвідомлює важливість логізованого підходу, – словесна досконалість неможлива без досконалості думки. Цей підхід у промовах проявився в умілому застосуванні законів формальної та діалектичної логіки. Завершальні частини промов (*conclusio*) містять короткий перелік основних тез промов, патетичну частину, що є найчастіше зверненням до богів та висновок, розрахований на здобуття прихильності аудиторії. У статті подано схему побудови дорадчої промови (*suasio*) у творі, а також схему архітектоніки звинувачувальної промови (*accusatio*) та промови на захист (*defensio*). Дослідження засвідчило, що промови першої декади завдяки умілій композиції у поєднанні з відповідними мовно-стилістичними засобами постають перед читачами як художній твір та є добре підпорядковані основній меті риторики – мистецтву аргументації.

Ключові слова: риторика, лінгвостилістика, Давній Рим, Тіт Лівій, «Історія», архітектоніка промов.

Формулювання проблеми. Відомий римський історик Тіт Лівій жив у період початку «золотої епохи» римської держави. Епоха правління Октавіана Августа характерна завершенням періоду громадянських воєн та встановленням тривалого миру. Август сприяв активній забудові Риму, розквіту культури та літератури. Та це була лише зовнішня сторона його правління, встановлення принципату привело до становища у країні, коли формально зберігалась республіка, та фактично влада зосереджувалась у руках імператора, що призвело до викорінення демократичних свобод. Саме в цей час довелося жити Тіту Лівію – історіографу, наділеному талантом оратора. Оскільки описувати сучасні події було ризиковано, Лівій увесь свій дар ритора зосередив на минулих подіях. Історіографія цього періоду характерна стилістичною майстерністю, уміло укладеними промовами. Сам автор народився у м. Падуї, походив із благородного роду та отримав хорошу освіту оратора. Його масштабна історична праця «*Ab urbe condita*» («Від заснування міста») охоплює 745 років та подає історію Риму від легендарних часів до його сучасності. Робота, над якою автор працював більше 40 років, складається із 142 книг. Прагнучи урізноманітнити опис

подій, Лівій вводить у текст твору значну кількість літературно опрацьованих промов історичних персоналій. Ці промови написані за всіма правилами та канонами античної риторики, наділені чіткою композицією, аргументацією та стилістичною виразністю. Саме у них у найбільш значній мірі розкрився ораторський дар автора.

Цінність та важливість досліджуваного матеріалу зумовлена двома аспектами – науковим, – вони є джерелом історії та ідеології, відображають політичні конфлікти та риторичним, – є зразками римського красномовства, наділені класичною структурою ораторського виступу та використанням різноманітних стилістичних фігур.

Аналіз досліджень. Протягом століть дослідники розуміли, що цінним матеріалом у плані дослідження досягнень античної риторики є твір Т. Лівія «*Ab urbe condita*» чи скорочено в українському перекладі «Історія», що наповнений великою кількістю промов історичних осіб, які укладені автором з винятковою риторичною майстерністю. Ще античні дослідники такі як Тацит, Сенека, Квінтіліан захоплювались мовою Лівія, підкреслювали майстерність їх композиції. Дослідженню цих проблем присвятили свої праці такі науковці: Г. Бернгарді,

Т. Бурк, В. Кроль, М. Шанц, Р. Фолькман, В. Вакернагель [Бернгарді 1850; Бурк 1967; Кроль 1940; Шанц 1914, Фолькман 1885; Вакернагель 1888]. Вищенаведені праці присвячені в основному дослідженню архітекtonіки та лінгвостилістики усіх промов твору, за винятком першої декади. Лише окремі помітки стосовно риторичної майстерності побудови промов першої декади наводить науковець Т. Бурк [Бурк 1967] і Л. Кюнаст [Кюнаст 1871]. Проблема лінгвостилістики промов першої декади отримала часткове висвітлення у праці Е. Швед, О. Дацьо, О. Яцків [Швед, Дацьо, Яцків 2024].

Внесок Т. Лівія у риторичну науку та питання архітекtonіки промов першої декади системно ще не досліджувалися.

Мета статті, завдання. Виходячи з цих міркувань, ми поставили за мету дослідити специфіку лінгвостилістики та риторики промов першої декади («Історії»), зокрема, архітекtonіку промов історичних персоналій як фактора аргументації та джерела характеристики історичних діячів. Актуальність дослідження полягає у тому, що у науковій літературі відсутнє комплексне наукове вивчення цієї проблеми. Матеріалом дослідження слугують промови історичних осіб (консулів, полководців, народних трибунів) першої декади твору Т. Лівія «Ab urbe condita», що у сумі складають 914 Вайсенборнівських рядків [Вайсенборн 1876; Вайсенборн 1910].

Методи та методика дослідження. Методологічна основа дослідження базується на методи диференційного, дистрибутивного аналізу, у роботі застосовані когнітивні підходи, використана компонента та контекстна методика лінгвістичного аналізу із застосуванням описового методу, що базується на прийомах класифікації та систематики, статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження архітекtonіки промов, їх композиції теж є предметом стилістики. Від звука через зв'язкові ступені аж до абзацу, строфи, більших частин літературно-художнього цілого – уся ця багатоманітність мовних побудов складає структурні одиниці і єдності складної словесно-художньої композиції. Як відомо, композиція та архітекtonіка якнайтісніше пов'язані з цільовою установкою мовця. У попередньому нашому дослідженні ми зупинилися на аналізі стилістичної зовнішньої форми промов, тобто мовного оформлення [Швед, Дацьо, Яцків 2025].

Стаття присвячена системному дослідженню мистецтва проектування промов Т. Лівієм. Як відомо, вивчення лінгвостилістики промов без аналізу композиційно-стилістичної структури тексту є неповним. Такий екстралінгвістичний компонент стилю як композиція цілого є теж свого роду лінгвостилістичним засобом, саме цей фактор лежить в основі побудови промови.

Серед досліджуваних промов переважають дорадчі (suasio), завданням яких є переконати прийняти чи відхилити якісь рішення залежно від мети чи ситуації. Мова у таких промовах першої декади

йде про перемир'я, захист вітчизни, війну, зрівняння у правах патриціїв та плебеїв. Є дві промови, що мають за мету відрадити: це – промова Камілла проти переселення римлян у Веї та промова Аппія Клавдія проти прийняття законів Ліцінія і Секстія.

Крім дорадчих промов, Лівій вводить у текст твору першої декади дві судові промови, – звинувачувальну (accusatio) та промову на захист (defensio).

Ще античні дослідники підкреслювали важливу роль у риторичній умілому розташування матеріалу, звертали увагу не тільки на ясність та чіткість викладу, але й на особливу послідовність його подачі, – щоб істотне і важливе само впадало у вічі, захоплювало увагу, а невивідні аспекти затушовувались та згладжувались.

У німецького дослідника В. Вакернагеля знаходимо майстерний синтез та пояснення всього вчення античних про архітекtonіку промов [Вакернагель 1888, с. 367–403]. У дослідженні ми використали термінологію, запропоновану цим вченим.

Особлива роль у вченні Ціцерона належить зачинам, як елементам архітекtonіки промов. Відповідно до вчення Ціцерона зачин повинен налаштувати слухача на доброзичливість, уважність та бажання зрозуміти суть виступу. Тобто, зачин можемо умовно розділити на три частини:

1. Captatio benevolentiae, – Налаштування на прихильність.
2. Narratio facti, – Виклад фактів.
3. Expositio, – Зав'язка, змалювання суті.

Вступ промови повинен зробити слухача прихильним, коротко окреслити суть та запелювати до розуму слухача. Дослідження принципів побудови зачинів чотирнадцяти промов, починаючи з II книги та закінчуючи X-ою, дало можливість прослідкувати еволюцію їх майстерності. Зачини перших книг твору містять найчастіше лише якийсь один елемент вступу, що вимагається теорією Ціцерона. Так, до прикладу, зачин промови консула П. Валерія до квіритів /III, 17, 2/ та консула Л. Кв. Цінцінната /III, 19, 6/ містить лише narrati facti, – коротко окреслює основну думку, – промова починається одразу із викладу суті справи. Дещо нетрадиційний зачин, співзвучний із зачином ціцеронівських «Катілінарій» маємо у промові М. Мн. Капітолійського до квіритів: «quo usque tandem ignorabitis vires vestras...» /VI, 18, 5/, – доки врешті-решт не будете усвідомлювати свою силу...

Починаючи з промов кінця III книги, у побудові зачинів автор «Історії» дотримується вже двох, а то й трьох ціцеронівських вимог. Ось зразок такого зачину: *Etsi mihi nullius noxae conscius, Quirites, sum tamen cum pudore summo in conspectum vestrum processi. Hoc vos scire, hoc posteris memoriae traditum iri, Aequos et Volscos, vix Hernicis modo pares, T. Quinctio quartum consule ad moenia Urbis Romae inpune armatos venisse!* /III, 67, 1/, – Хоч я і не визнаю за собою жодної провини, однак, стоячи тут перед вами, згораю від сорому. Відтепер і ви знаєте, і нащадкам вашим буде відомо, що екві і вольски, слабші від яких можуть бути хіба що одні герніки, у четверте консульство Тита Квінкція із зброєю

в руках, безкарно наблизились до стін Риму! У цьому зачині вже маємо *captatio benevolentiae*, – делікатний натяк на скромність налаштовує слухачів прихильно до мовця. У другій частині дуже цікаво передано *narratio facti*, яке ставить за мету зробити слухача уважним (*attentum*). Це досягається тим, що Лівій вводить таку форму речення, яка створює враження ніби те, що може статись, вже сталося.

Справа, про яку іде мова у зачині промови Г. Канулея до громадян /IV, 3, 2–5/, близька слухачам, стосується їх інтересів і тому відразу ж викликає прихильність та увагу; у вступі подана також основна ідея. Лівій добре усвідомлює вчення античних про те, що промова не буде мати успіху, якщо мовець не завоює симпатію аудиторії і це повинно статись якнайшвидше, – розпочинає промови з того, що близько та зрозуміле слухачам, повертає увагу приємними для них речами. Зачин промови А. Клавдія до плебеїв побудований дуже вміло: починається із приємної для слухачів справи, – мови про призначення плати воїнам. Мовець підкреслює своє задоволення з приводу цієї події і разом з тим намагається викликати обурення, стверджуючи, що трибуни проти оплати служби солдат. У такий спосіб досягається прихильність, увага та розуміння воїнів. А зачин промови П. Семпронія до народу /IX, 34, 1–5/ є чи не найкращим зразком уміння викликати прихильність до оратора. Усі чотири речення зачину містять перелічення всіх справ, у здійсненні яких найбільш зацікавлені плебеї, – оратор починає мову з того, що цікавить, хвилює маси, а це в свою чергу викликає емоційне ставлення до справи. Як свідчать наведені зразки, Лівія повністю можна віднести до істориків, що є «корисні» для оратора. Щодо структури, то превалюють зачини двох чи трьох речень. Самі ж зачини побудовані симетрично до розміру промови, до прикладу, промова П. Семпронія – велика за об'ємом, має зачин із чотирьох речень, а М. Мн. Капітолійського до патрициїв – лише з одного речення. Початковим реченням промов є найчастіше підрядне умовне чи наслідкове.

Головна частина промови (*disputatio*) розгортає та аргументує основну думку. Вона тісно переплетена з засобами логіки та психології промов. Хоча зачини та кінцівки відіграють немалу роль у аргументації, проте найзначніша частина аргументів припадає на основну частину промови, яка так і називається *argumentatio* чи *disputatio* і ділиться на дві підчастини: пояснення та переконання. Оскільки основним у ораторському мистецтві є вміння переконати, то зрозумілою є важлива роль у промовах раціонального начала, логіки викладу думок. На важливості логізованого підходу у риторичі неодноразово наголошував Арістотель. Словесна досконалість не можлива без досконалості думки. Якими б майстерними та переконливими не були мовні засоби експресії, якщо у промові відсутній чіткий, послідовний, логічний виклад думки, вона навряд чи досягне своєї мети.

Логізований підхід у промовах Лівія проявився в умілому застосуванні законів формальної

та діалектичної логіки, способів аргументації, найрізноманітніших засобів переконання. Самі промови є відображенням діалектичної логіки, – боротьби плебеїв за свої права. Оратори глибоко обізнані з предметом розмови, виклад матеріалу йде від простого до складного, від відомого до невідомого, думка подається у тісному зв'язку з життєвими обставинами. Мовці Лівія дотримуються важливого положення діалектичної логіки: істинності та конкретності; принцип конкретності базується на врахуванні інтересів аудиторії. Успіху ораторів сприяє і дотримання законів формальної логіки. Першочергову роль у мистецтві переконання відіграє закон тотожності, що вимагає чіткості думки, вказує на те, що протягом усієї промови слід мати на увазі саме цей конкретний предмет думки, тобто допомагає виділити смислове ядро промови. Майстерність побудови полягає перш за все у тому, як мовець зумів розташувати всі побічні аргументи навколо основної думки. Про що б мовець не говори у промовах, він завжди має на увазі їх лейтмотив. Ось, до прикладу основна думка промови Камілла до громадян про не переселення у Веї повторюється у найрізноманітніших формулюваннях, спіралеподібно рухаючись по всій промові:

1. ...*quippe in sua sede maneret patria* /V, 51, 2/, – ... щоб батьківщина залишалася там, де була.

2. ...*si una cum Gallis urbem Romam relicturi fuimus* /V, 52, 12/, – ... якщо ми збираємося покинути місто Рим разом з галлами.

3. ...*hic omnes propitii manentibus vobis dei* /V, 54, 7/, – ... тут всі боги, готові помагати, якщо ви тут залишитесь.

Таке уміле спіралеподібне розташування основного тезису спостерігаємо в усіх промовах, а особливо у промовах IV–X книг «Історії». Це сприяє не лише чіткості викладу промов, але й апелює до свідомості слухачів, помагає зосередитись на основній думці виступу.

Умовою застосування закону виключення третього є наявність категоричної альтернативної ситуації. Саме така ситуація склалась у промові М. Мн. Капітолійського: *Audendum est aliquid universis and omnia singulis patienda* /VI, 18, 7/, – Всім вам разом необхідно наважитись на щось, чи ви кожен окремо змушені будете це все терпіти. Аналогічний зразок можемо навести з промови Ап. Клавдія до плебеїв: *Aut non suspici bellum oportuit, aut geri pro dignitate populi Komani* /V, 4, 9/, – Або не слід було взагалі розпочинати війну, або вести її згідно з гідністю римського народу. Як свідчать вище наведені зразки, таке застосування закону допомагає виявити протиріччя, знайти правильне вирішення проблеми.

В узусі Лівія й інші закони формальної логіки, зокрема, закон достатньої підстави, – усі положення промов обґрунтовуються за допомогою точних даних, фактів із життя самих слухачів.

Серед умовиводів, тобто форм мислення, в яких із одного чи кількох істинних суджень – за сновків на основі певних правил виводу отримуємо нове судження–висновок, переважають індуктив-

ні. Пояснити це можна, очевидно, тим, що спосіб аргументації індукцією простіший, доступніший широкому загалу, змушує мислити аудиторію в унісон з мовцем та самій робити відповідні висновки. У досліджуваних промовах категоричні судження, як правило, не висувуються, а найчастіше доводяться. Класичним зразком у цьому плані може слугувати уривок із промови консула П. Валерія, логіка якого базується на індукції: *Juppiter optimus maximus, Juno regina et Minervaa ... obsidentur. Castra servorum publicos vestros penates tenent. Tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce, supra fotum curiamque. Non quidquid patrum plebisque est omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum?* /III, 17, 3–5/, – Юпітер всеблагий, всемогутній, Юнона цариця, Мінерва оточені. Військові табори і ваші території захоплені. Стільки ворогів не тільки в середині міста, але й у храмі, на форумі і курії. То ж чи не слід патриціям та плебеям, усім озброєним взятись до зброї, звільнити і принести мир у це найсвятіше місто?

Як ілюструє цей приклад, є чіткий доказ, логіка якого базується на індукції, – оратор за допомогою простого перелічення причин приводить слухачів до висновку, що виражається риторичним питанням. Проблема логізації промов є дуже обширною та передбачає окремий детальний аналіз, що стане в перспективі тематикою подальших наших досліджень.

У цій статті розглянемо результати вивчення специфіки заключних частин промов завершень.

Заключна частина (*conclusio*) згідно з теорією Цицерона, повинна відображати щирість почуттів, могутність пафосу. Демосфен же надавав перевагу кінцівкам у стриманих, спокійних тонах. Як ж кінцівки промов у Лівія, чи відповідають вони за будовою трюхелементній структурі *conclusio* у Цицерона, яка є обернено пропорційною до структури зачину? Як відомо, завершальна частина повинна містити:

1) короткий перелік основних тез промови (*recapitulatio*);

2) патетичну частину;

3) завершення – висновок, розраховане на прихильність аудиторії.

Лівію властиве введення у завершення звертань, вигуків, зокрема, звертань до богів, маючи на меті викликати цим емоційне ставлення до сказаного. Наведемо кілька зразків таких завершень:

1. *Quod cum ita sit, quae malum! ratio est expertis alia experiri, cum iam virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci huius transferri non possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento responsum est, eo loco caput rerum summamque imperii foro ... hic Vestae ignes, hic ancilla caelo demissa, hic omnes propitii manentibus vobis dei* /V, 54, 6–7/, – Таким чином, коли такий стан справ, що перешкоджає! Сам розсудок підказує, коли така є ваша мужність, коли ви вже стільки всього здолали, невже у цьому місці доля не буде прихильною до вас? Тут Капітолій, де колись була знайдена люд-

ська голова, це місце керівне у всіх справах держави ... тут вогні Вести, тут щити, скинені з неба, тут всі боги сприятимуть вам, якщо ви залишитеся їм вірними. Це закінчення промови Камілла містить повтор основної думки, звернення до богів сприяє патетиці, що у значній мірі передає щирість почуттів мовця.

2. *Romule pater, ... iube hanc ingredi viam, quam tu dux, quam tuis ingressus exercitus est. Primus en go consul quantum mortalis deo possum, te ac tua vestigia sequar!* /III, 17, 6/, – Батьку Ромуле ... повели нам іти тим же шляхом, яким ти, вождь, йшов і вів своє військо. А я, консул, першим піду слідом за тобою, якщо я, смертний, зможу іти по стопах бога! Звернення до Ромула надає цій кінцівці емоційності, пафосу, а остання фраза повинна викликати прихильне ставлення до оратора. Чим більше заглиблюємось у структуру *conclusio*, тим більше захоплюємось майстерністю їх побудови. Характерним для завершень промов є те, що висновок у них виділяється так званими підсумковими словами: *Quarum rerum* /III, 68, 12/, – тому; *itaque* /IV, 5, 6/, – таким чином, *omnium rerum causa* /VI, 41, 12/, – з огляду на все це і т. п. Кінцівки промов, подібно до зачинів, переважно складаються з двох чи трьох речень. Наведемо приклад побудованої за всіма правилами риторики заключної частини промови А.К. Красса до громадян. Аналіз засвідчує, що нема майже жодного засобу експресії чи стилістичного прийому, який би не був застосований автором у цій промові. Однак дослідники, характеризуючи промови першої декади у Лівія, подають як взірць риторичної майстерності тільки промову Камілла. Як засвідчує дослідження, промова А. Клавдія, якщо мова йде про риторичну майстерність побудови, нічим не уступає промові Камілла проти переселення римлян у Веї. Ось зразок *conclusio* цієї промови: *... tanta dulcedo est alienis fortunis praedandi, nec in mentem venit altera lege solitudines vastas in agros fieri pellendo finibus dominos, altera fidem obrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa, vobis antiquandas censeo istas rogationes: Quod faxitis, deos velim fortunare* /VI, 41, 11–12/, – Як приємно розграбувати чуже майно, і в голову не приходять, що один закон створить широкі пустині на полях, проганяючи власників, а інший – підірве довіру, на якій базується будь-яка спільнота людей. З огляду на все це я вважаю, що вам слід відхилити ці всі пропозиції. Нехай боги сприяють у всіх ваших починаннях. Вищенаведена кінцівка найповніше відповідає нормам класичної риторики, – тут і короткий синтез основних тез промов, що має за мету викликати емоційне ставлення до справи, і висновок підкреслений підсумковими словами, і звернення до богів.

Звернемо увагу на саму структуру промов. Дослідження засвідчує, що архітектоніка промов першої декади, як правило, чітка, відшліфована, а їх зміст відповідає формі. З метою ілюстрації спробуємо укласти схему будови дорадчої промови у Лівія, до прикладу, схема будови промови Гая Канулея до плебеїв /IV, 3–5/.

A. *Exordium* /гл. 3, реч. 2–3/.

Патриції зневажають нас і не хочуть прийняти наші законопроекти.

B. *Disputatio* /гл. 3, реч. 4–17; гл. 4, реч. 1–12; гл. 5, реч. 1–4/.

(Argumentatio)

I. Ми повинні зрівнятися з патриціями у правах / гл. 3, реч. 4–17/:

1) ми домагаємось права на шлюби /реч. 4/;

2) домагаємось права консульства /реч. 5/;

3) вони ставляться до нас, як до рабів чи вільновідпущених /реч. 6–7/.

II. Хіба призначення плебея консулом – злочин? /гл. 3, реч. 8–17/:

1) консули були наступниками царів /реч. 9/;

2) обурюйтесь проти плебейських консулів, коли наші предки не нехтували царями – прибульцями /реч. 10–13/;

3) ми прийняли Клавдій рід в число громадян /реч. 14–17/.

III. Дайте нам право на шлюби /гл. IV, реч. 1–12/:

1) невже не слід ввести нової посади, якщо вона раніше не вводилась /реч. 1–4/;

2) заборона права шлюбів – найбільша образа /реч. 5–9/;

3) домовтись, щоб шлюби укладались за приватною згодою /реч. 9–12/.

IV. Необхідно затвердити законопроекти / гл. V, реч. 1–6/:

1) кому належить верховна влада? /реч. 1–2/;

2) ми не прагнемо боротьби з вами /реч. 3–4/.

C. *Conclusio* /гл. 5, реч. 5–6/.

Якщо приймете ці закони, ми готові йти на будь-які війни.

Як засвідчив аналіз, схеми будови судових промов у Лівія, – звинувачувальної та на захист, відповідають усім канонам античності, можуть служити зразками ораторського судового красномовства. Спершу наведемо схему будови звинувачувальної промови диктатора А.К. Косса проти М. Мн. Капітолійського /IV, 15, 4–6/.

На п'яте та шосте речення промови нижче вказуємо декілька разів, зважаючи на його поділ на декілька різних за змістом колонів.

genus iudiciale (accusatio)

A. *Exordium* /гл. 15, реч. 4/.

Ми всі переконані у твоїй вині /реч. 4/.

B. *Disputatio* /гл. 15, реч. 5–5a/:

1) ти хочеш погасити борги гальськими скарбами /реч. 5/;

2) забери скарби з рук патриціїв /реч. 5a/;

3) ти дбаєш лише про власну вигоду /реч. 6/;

4) донос твій неправдивий /реч. 6a/;

5) звільни боржників від боргів /реч. 6b/.

C. *Conclusio* /гл. 15, реч. 6c/.

Якщо ти цього не зробиш, я накажу закувати тебе у кайдани.

Як засвідчує вищенаведений зразок, основними рисами звинувачувальної промови є чітка структура, категоричність тону, пріоритетний характер у часі щодо промови-спростування, наявність не-

гативної характеристики підсудної особи, що повинна викликати гнів та обурення.

Нижче наведемо схему будови промови – відповіді на захист Марка Манлія Капітолійського /VI, 15, 9–13/.

Defensio

A. *Exordium* /гл. 15, реч. 9/.

Ви заздрісні, що мене оточує юрба.

B. *Disputatio*. (*Confutatio*) /гл. 15, реч. 9–13/:

1) я всяко сприяю громадянам /реч. 9/;

2) пожертуйте хоч дечим із ваших капіталів / реч. 10/;

3) я врятував Капітолій і Храм /реч. 11/;

4) ви приховуєте гальські Скарби /реч. 12/;

5) ви дієте хитрістю та обманом /реч. 12/.

C. *Conclusio* /гл. 15, реч. 13/.

Отже, не я винен у всьому, а ви.

Ця промова перш за все підкреслює позитивні риси звинуваченого, його заслуги і робить акцент на недоліках звинувачувача. Промова на захист є, фактично, аналізом – відповіддю на промову – звинувачення. Слід звернути увагу на пропорційність побудови промов, – кожне речення промови на захист є немовби відповіддю на відповідне речення промови – звинувачення. Мистецька архітектоніка промови у поєднанні з переконливою і вмілою побудовою контраргументів забезпечують результат – звинувачення А.К. Красса, а в його особі всіх патриціїв та оправдання М. Мн. Капітолійського. Дослідження засвідчило, що промови першої декади чи звинувачувальні, чи на захист постають перед читачем як художній твір. Цьому сприяє не тільки чітка композиція промов, але й відповідні художні засоби та риторичні фігури, якими вони уміло наповнені.

Висновки. Отже, аналіз структури промов історичних діячів першої декади твору Тіта Лівія «Історія» засвідчує таке: композиція промов як екстралінгвального компоненту є теж аргументативним засобом. Серед досліджуваних промов переважають дорадчі (*suasio*), у яких найчастіше йде мова про перемир'я, захист вітчизни, війну, зрівняння у правах патриціїв та плебеїв.

Крім дорадчих промов, Лівій вводить у текст твору першої декади дві судові промови, – звинувачувальну (*accusatio*) та промову на захист (*defensio*).

Дослідження засвідчило, що зачини промов відповідають трьом ціцеронівським вимогам: налаштовують на прихильність слухача, містять виклад фактів та коротке окреслення суті справи. Прослідковуємо еволюцію майстерності побудови зачинів: якщо зачини промов перших книг містять лише якийсь один елемент, то, починаючи з промов III книги у побудові зачинів автор дотримується вже двох, а то й трьох ціцеронівських вимог. Лівій знаходить свій особливий підхід до *narratio facti*, – часто вводить таку форму речення, яка створює враження ніби те, що може статись, вже сталося, чим намагається привернути увагу читача (*attentuum*). Зачини промов починаються з тем, близьких слухачам, стосуються їх інтересів, чим відразу ж викликають їх прихильність та увагу. Початковим реченням промов є найчастіше підрядне умовне чи наслідкове.

Головну частину промов (*disputatio*) автор тісно переплітає із засобами логіки та психології. Оскільки основна частина містить найвагомішу частку аргументів, то саме у ній автор «Історії» надає особливої ваги раціональному фактору, логіці викладу думок. Лівій добре усвідомлює те, що якими б майстерними та переконливими не були засоби експресії, якщо у промові відсутній чіткий, послідовний, логічний виклад думок, вона навряд чи досягне своєї мети. Логізований підхід у промовах Лівія проявився в умілому застосуванні законів формальної та діалектичної логіки, способів аргументації. Виклад матеріалу йде від простого до складного, від відомого до невідомого, думка подається у тісному зв'язку з життєвими обставинами. Успіху ораторів сприяє і дотримання законів формальної логіки, зокрема, закону тотожності, що вимагає чіткості думки, тобто виділяє смислове ядро промови. Автор уміло розташовує усі побічні аргументи навколо основної думки. Таке уміле спіралеподібне розташування основного тезису спостерігаємо в усіх промовах, а особливо у промовах IV–X книг. В усюсі автора закон виключення третього, наявність категоричної альтернативної ситуації чітко окреслена мовцями і закон достатньої підстави, – усі положення промов обґрунтовуються за допомогою точних даних, фактів із життя самих слухачів. Серед умовиводів превалюють індуктивні. Пояснюється це, очевидно, тим, що спосіб аргументації індукцією простіший, доступніший широкому загалу, що змушує мислити аудиторію в унісон з мовцем.

Будова завершення промов твору (*conclusio*) є обернено пропорційною до структури зачину.

Література

1. Гриценко П. Ідіолект і текст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка*: Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження професора С.Я. Єрмоленко. Київ: НАНУ Ін-т укр. мови, 2007. С. 84–92.
2. Гуменяк В. Поняття стиль і дискурс в інтерпретаційних парадигмах сучасної лінгвістичної думки. *Лінгвістичні дослідження*. Зб. наук. праць Харківського нац. пед. ун-у ім. Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. Вип. 52. С. 148–159.
3. Єрмоленко С. Лінгвостилістика: основні поняття, напрямки й методи дослідження. *Мовознавство*, 2005 № 3–4. С. 112–125.
4. Зубков М. Норми й культура українського мовлення. – 5-те вид. доп. і змін. Крихівці: Вид-во «Магура», 2025. 512 с.
5. Кононенко В. Мова у контексті культури: монографія. Київ, Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
6. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: Підручник. 3-є вид. перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
7. Содомора А. Наодинці зі словом. 2-ге видання, доповнене. Львів: Літопис, 2022. 408 с.
8. Шевченко Л., Шулінова Л. Стилістика української літературної мови: функціональна діагностика тексту: навчальний посібник. Вид-е. Київ: ВПУ «Київський університет», 2012. Київ. 388 с.
9. Швед Е., Дацьо О., Яцків О. Лінгвостилістичні функції складного синтаксичного цілого та конструкцій з однорідними побудовами у Т. Лівія. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 71. Том 3. С. 183–189.
10. Швед Е., Дацьо О., Яцків О. Словопорядок як ознака ідіостилу Т. Лівія. Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. № 1(27). С. 262–274.
11. Bernhardt G. Grundriss der Römischen Literatur. Halle, 1850. S. 542–545.
12. Burck E. Wege zum Livius. Darmstadt, 1967. 544 s.
13. Kroll W. Rhetorik: Realencyclopädie der Altertumswissenschaft von Pauly-Wissowa. Berlin, 1940. Bd. 7. S. 1039–1138.
14. Schanz M. Geschichte der Römischen Literatur. München, 1914. 573 s.

У Лівія вона містить короткий перелік основних тез, патетичну частину, що найчастіше передбачає звернення до богів та завершення – висновок, що розрахований на прихильність аудиторії. Найчастіше заключні частини будуються за всіма канонами античного ораторського мистецтва. Характерним для кінцівки промов є те, що висновок у них виділяється так званими підсумковими словами.

Укладені схеми дорадчої, звинувачувальної промови та промови на захист, представлені у статті, засвідчують неабиякий ораторський хист Лівія.

Отже, проведене дослідження засвідчило, що архітектоніка промов відповідає всім канонам античної риторики, структура промов чітка, а зміст відповідає формі, у результаті чого промови стають схожими на невеликі художні твори. Архітектоніка промов у поєднанні з численними мовностилістичними засобами характеризують і самих мовців та опосередковано – автора твору. Перед читачем постає образ полум'яного патріота, прихильника офіційної римської системи цінностей: доблесті (*virtus*), обов'язку (*pietas*) та свободи (*libertas*). Промови історичних діячів (консулів, народних трибунів, полководців) у тексті першої декади є вершиною риторичного таланту автора. Про це свідчить і чітка їх композиція, і психологізм і майстерно підібрані автором мовностилістичні засоби.

Усе це служить вагомим засобом переконання, сприяє дослідженню стилю як естетичної категорії, що поєднує в собі усі елементи твору.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в системному дослідженні прийомів логізації промов історичних персоналій твору.

15. Titi Livi. *Ab urbe condita libri*. Erklärt von W. Weissenborn, M. Müller. lib. I–VI. Lipsiae: Teubner, 1910. 396 s.
16. Titi Livi. *Ab urbe condita libri*. Erklärt von W. Weissenborn. Bd. III. Buch. VI–X. Berlin: Weidmann, 1876. 220 s.
17. Volkmann R. *Rhetorik der Griechen und Römer*. Teubner, Leipzig, 1885. 580 s.
18. Wackernagel W. (1888) *Poetik, Rhetorik und Stilistik*. Halle: Eduard Anton, 1888. 597 s.

References

1. Hrytsenko P. (2007) *Idiolekt i tekst*. [Idiolect and Text] *Linhvostylistyka: ob'yeht – styl, meta – otsinka: Zbirnyk naukovykh prats, prysviachenyi 70-richchiiu vid dnia narodzhennia profesora S. Ya. Yermolenko*. Kyiv: NANU In-t ukr. movy, S. 84–92 [in Ukrainian].
2. Humeniak V. (2020) *Poniattia styl i dyskurs v interpretatsiinykh paradyhmakh suchasnoi linhvistychnoi dumky*. [The Concepts of Style and Discourse in Interpretative Paradigms of Contemporary Linguistic Thought] *Linhvistychni doslidzhennia. Zb. nauk. prats Kharkivskoho nats. ped. un-u im. H.S. Skovorody*. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody, Vyp. 52. S. 148–159 [in Ukrainian].
3. Yermolenko S. (2005) *Linhvostylistyka: osnovni poniattia, napriamky y metody doslidzhennia*. [Linguostylistics: Key Concepts, Directions, and Research Methods] *Movoznavstvo. № 3–4*. S. 112–125 [in Ukrainian].
4. Zubkov M. (2025) *Normy i kultura ukrainskoho movlennia*. [Norms and the Culture of Ukrainian Speech] – 5-te vyd. dop. i zmin. *Krykhivtsi: Vyd-vo «Mahura»*, 512 s. [in Ukrainian].
5. Kononenko V. (2008) *Mova u konteksti kultury: monohrafiia*. [Language in the Context of Culture] Kyiv, Ivano-Frankivsk, 390 s. [in Ukrainian].
6. Ponomariv O. (2000) *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy*: [Stylistics of the Modern Ukrainian Language] *Pidruchnyk. 3-ye vyd. pererob. i dopovn. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan*, 248 s. [in Ukrainian].
7. Sodomora A. (2022) *Naodyntsi zi slovom*. [Alone with the Word] 2-he vydannia, dopovnene. Lviv: Lito-pys, 408 s. [in Ukrainian].
8. Shevchenko L., Shulinova L. (2012) *Stylistyka ukrainskoi literaturnoi movy: funktsionalna diahnozyka tekstu: navchalnyi posibnyk*. [Stylistics of the Ukrainian Literary Language: Functional Diagnostics of the Text] *Vyd-e*. Kyiv: VPU «Kyivskiy universytet», Kyiv. 388 s. [in Ukrainian].
9. Shved E., Datso O., Yatskiv O. (2024) *Linhvostylistychni funktsii skladnoho syntaksychnoho tsiloho ta konstruktivnykh z odnorodnykh pobudovamy u T. Livii*. [Linguostylistic Functions of the Complex Syntactic Whole and Constructions with Homogeneous Structures in Livy] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats. Drohobych: Vydavnychi dim «Helvetyka»*, Vyp. 71. Tom 3. S. 183–189 [in Ukrainian].
10. Shved E., Datso O., Yatskiv O. (2025) *Slovoporiadok yak oznaka idiostyliu T. Livii*. [Word Order as a Marker of Livy's Idiolect] *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii: zbirnyk naukovykh prats. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka»*, № 1(27). S. 262–274 [in Ukrainian].
11. Bernhardt G. (1850) *Grundriss der Römischen Literatur*. Halle, S. 542–545 [in German].
12. Burck E. (1967) *Wege zum Livius*. Darmstadt, 544 s. [in German].
13. Kroll W. (1940) *Rhetorik: Realencyclopädie der Altertumswissenschaft von Paulys-Wissowa*. Berlin, Bd. 7. S. 1039–1138 [in German].
14. Schanz M. (1914) *Geschichte der Römischen Literatur*. München, 573 s. [in German].
15. Titi Livi. (1910) *Ab urbe condita libri*. Erklärt von W. Weissenborn, M. Müller. lib. I–VI. Lipsiae: Teubner, 396 s. [in Latin].
16. Titi Livi. (1876) *Ab urbe condita libri*. Erklärt von W. Weissenborn. Bd. III. Buch. VI–X. Berlin: Weidmann, 220 s. [in Latin].
17. Volkmann R. (1885) *Rhetorik der Griechen und Römer*. Teubner, Leipzig, 580 s. [in German].
18. Wackernagel W. (1888) *Poetik, Rhetorik und Stilistik*. Halle: Eduard Anton, 597 s. [in German].

THE ARCHITECTONICS OF HISTORICAL FIGURES' SPEECHES IN TITUS LIVY'S "HISTORY"

Abstract. The last decades have been marked by an intensified scholarly interest in the issues of linguostylistics, a discipline rooted in ancient rhetoric. The purpose of the present article is to provide a comprehensive study of the specific architectonics and compositional structure of speeches delivered by historical figures, which also constitute a subject of stylistic analysis. The object of the research is the speeches of historical personalities incorporated by the renowned Roman historiographer and rhetor by vocation, Titus Livius, into his fundamental work *Ab urbe condita*. These speeches represent valuable historical sources as well as exemplary specimens of ancient oratorical art.

The relevance of this study lies in the fact that, within national scholarship, the architectonics of speeches has not yet been sufficiently explored; in particular, the speeches of the first decade of the work have not previously been subjected to systematic analysis from this perspective. The article examines Livy's art of constructing speeches. The research demonstrates that deliberative speeches predominate, addressing issues such as truces, the defense of the fatherland, war, and the equalization of rights between patricians and plebeians. The text of the first decade also contains two judicial speeches: an accusatory speech (*accusatio*) and a speech for the defense (*defensio*).

Livy clearly recognizes the crucial role of the exordium in the art of persuasion and constructs his openings in accordance with Cicero's rhetorical theory, which prescribes securing the goodwill of the audience, presenting the facts, and outlining the

essence of the case. The study makes it possible to trace the evolution of his mastery in composing introductions: whereas the exordia of the earlier books contain only a single introductory element, beginning with the speeches at the end of Book III the author adheres to two or even three Ciceronian requirements. Livy understands that a speech cannot succeed unless the speaker gains the audience's favor; therefore, he begins with ideas that are familiar and comprehensible to his listeners.

The analysis shows that the largest proportion of arguments is concentrated in the main body of the speech (*argumentatio*), which is subdivided into two parts: explanation and persuasion. Livy is fully aware of the importance of a logical approach, since verbal excellence is impossible without excellence of thought. This approach is manifested in his skillful application of the principles of formal and dialectical logic. The concluding parts of the speeches (*conclusio*) include a brief summary of the principal theses, a pathetic appeal—most often addressed to the gods—and a final statement designed to secure the audience's support.

The article presents a structural scheme of the deliberative speech (*suasio*) in the work, as well as the architectonic models of the accusatory speech (*accusatio*) and the speech for the defense (*defensio*). The study demonstrates that, owing to their skillful composition combined with appropriate linguistic and stylistic devices, the speeches of the first decade appear to the reader as works of art and are consistently subordinated to the primary aim of rhetoric – the art of argumentation.

Keywords: rhetoric, linguostylistics, Ancient Rome, Titus Livy, architectonics of speeches.

© Швед Е., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.04.2026
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.05.2026
Дата публікації: 31.05.2026

Емілія Швед – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов та зарубіжної літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; emilija.shwed@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-9477-7579>

Emilia Shved – Candidate of Philology, Associate Professor of the Romance Languages and Foreign Literature Department, Uzhhorod National University; Uzhhorod, Ukraine; emilija.shwed@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-9477-7579>